

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

УДК 347.787

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.5>

О. В. Ніколаєва, аспірантка кафедри цивільно-правової політики,
права інтелектуальної власності та інновацій
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПІДСТАВИ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТВОРАМ АРХІТЕКТУРИ, СТВОРЕНИМ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У статті розглянуто акт створення твору архітектури як юридичний факт, що є підставою надання цьому твору правової охорони. Визначено, що хоча створення твору традиційно вважається юридичним вчинком, проте створення твору архітектури здебільшого має на меті не тільки реалізацію творчого задуму як такої, а й набуття суб'єктивних прав та обов'язків на такий твір. Це пов'язано зі складністю процесу архітектурної діяльності, яка включає пошук творчого архітектурного рішення та виконання спеціальних вимог до статусу та кваліфікації суб'єкта створення твору архітектури, яким є архітектор (інженер), що в більшості випадків повинен пройти атестацію та мати кваліфікаційний сертифікат.

Автор аналізує новели чинного Закону України «Про авторське право та суміжні права», наголошуючи на тому, що наразі оригінальність твору архітектури, яка тепер має легальне визначення, можлива тільки якщо твір створює людина, до того ж це є критерієм відмежування творів від об'єктів прав особливого роду (*sui generis*). У виникненні об'єктів прав особливого роду (*sui generis*) фізична особа безпосередньої участі не бере, такий об'єкт архітектури генерується комп'ютерною програмою. Якщо ж фізична особа використовувала комп'ютерну програму тільки як інструмент для створення твору, то такий твір набуває авторсько-правової охорони. Унаслідок специфіки процесу архітектурної діяльності та її суб'єктного складу твори архітектури, для створення яких використовується штучний інтелект, не можуть беззастережно вважатися об'єктами права особливого роду, оскільки відповідальна участь архітектора у його створенні є обов'язковою.

У статті також ставиться питання про набуття авторських прав на твори архітектури, зокрема й створені з використанням штучного інтелекту, у разі створення такого твору на замовлення. Зауважується, що доцільно визначити в чинному законодавстві України можливість набуття особистих немайнових прав автора замовником твору архітектури у співавторстві з архітектором, якщо замовник робить істотний творчий внесок у створення такого твору. Конкретні умови та правові наслідки такого співавторства мають визначатися договором. При цьому архітектор набуває авторські права на твір архітектури, створений у співавторстві із замовником, за будь-яких умов.

Ключові слова: авторське право на твори архітектури, твір архітектури, об'єкт архітектури, створення твору, архітектурна діяльність, використання штучного інтелекту для створення творів архітектури, право особливого роду (*sui generis*) на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, співавторство.

O. V. Nikolaieva. The grounds for granting legal protection to works of architecture created with the use of artificial intelligence

The article deals with the act of a work of architecture creation as a legal fact, which is the basis for granting legal protection to this work. It was determined that although the creation of a work is traditionally defined as a legal act the creation of a work of architecture is aimed not only to realize a creative idea as such, but also to get subjective rights and responsibilities for such work. This is connected with the complexity of the architectural activity process, which includes the search for a creative architectural solution, and the fulfillment of the status and qualification requirements for the creator of an architectural object, who is an architect (engineer) and in the majority of cases must pass certification and get a qualification certificate.

The author analyzes the novelty of the current Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights» emphasizing that currently the originality of works of architecture, which now has a legal definition, is possible only if the work is created by a human, moreover, this is a criterion that helps to distinguish works from objects of rights of a special category (*sui generis*). As a result, an individual does not take part in the creation of objects of *sui generis* rights, because an architectural object is generated by a computer program. If an individual uses an application only as a tool to create a work, then such an object becomes an object of copyright protection. Furthermore, as a result of the specificity of the process of architectural activity and its subject composition, works of architecture, created with the usage of an artificial intelligence, cannot be unconditionally considered as objects of rights of a special category. Moreover the appropriate participation of the architect in its creation is mandatory anyway.

The article also analyses the questions of the acquisition of copyrights for works of architecture, which are created with the use of artificial intelligence, in the case of the creation of such a work to order. It is noted that it is appropriate to apply

in the current legislation of Ukraine the possibility of obtaining personal non-property rights of the author by the customer of a work of architecture in co-authorship with the architect, if the customer makes a significant creative contribution to the creation of such a work. The specific conditions and legal consequences of such co-authorship should be determined by the contract. At the same time the architect receives the copyright for the work of architecture, created in co-authorship with the customer, under any conditions.

Key words: *the copyright on the work of architecture, the work of architecture, the object of architecture, creation of the work of architecture, architectural activity, the use of artificial intelligence to create a work of architecture, the right of special category (sui generis) on unoriginal objects, generated by application, co-authorship.*

Постановка проблеми. Архітектурна діяльність, зокрема й у сфері створення творів архітектури, є сьогодні одним із найбільш важливих напрямків функціонування вітчизняної економіки. Зазначена діяльність набуває особливої значущості, враховуючи необхідність відновлення об'єктів як житлової, так і громадської інфраструктури, пошкодженої та зруйнованої під час російської агресії. Тому забезпечення ефективного правового регулювання та дослідження розглядуваних відносин є пріоритетним завданням як для суб'єктів правотворчості, так і для науковців відповідно. Одним із рушіїв розвитку зазначеної сфери економіки є забезпечення належного захисту суб'єктивних цивільних прав авторів відповідних творів. Це покликане стимулювати їх до вільної та плідної творчості, оскільки створення мистецьких об'єктів, різновидом яких, безперечно, є об'єкти архітектури, не тільки сприяє безпосередньо відбудові населених пунктів, а й підвищує морально-психологічний стан людей, які проживають в такому середовищі. Водночас слід зауважити: специфіка творів архітектури полягає в тому, що вони часто втілюються в масивних об'єктах, користування якими має бути якнайбільш безпечним. Це забезпечується шляхом урахування відповідних нормативних вимог, адже втілене у відповідному об'єкті архітектурне рішення має насамперед відповідати приписам будівельних норм, а також критеріям естетичності та ергономічності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання створення творів архітектури є важливим та цікавим для дослідження не тільки архітекторами (інженерами), а й правниками. Про це свідчить і наявність досить ґрунтовних наукових юридичних досліджень цієї теми в українській цивілістиці, яку здійснювали зокрема такі вчені, як А. О. Вербицька [1], Є. А. Греков [2], Х. І. Кметик-Подубінська [3], Х. Ю. Тарасенко [7], які досліджували твір архітектури як об'єкт авторського права зокрема та авторські права на твори архітектури поряд з іншими правами інтелектуальної власності у сфері будівництва. Проте враховуючи те, що в архітектурі, як і в інших сферах виробництва, широко використовуються сучасні комп'ютерні технології, зокрема й методи штучного інтелекту, виникає необхідність юридичного дослідження й цього аспекту. Крім того, 1 грудня 2022 року прийнято новий Закон України «Про авторське право і суміжні права» [4] (далі – Закон), де містяться норми стосовно використання комп'ютерних програм, унаслідок якого з'являються об'єкти з різним правовим режимом, і норми цього Закону також становлять науковий інтерес.

Тому **метою статті** є дослідити сучасне законодавство України у сфері авторських прав на твори архітектури та визначити підстави та умови надання правової охорони творам архітектури, створеним з використанням штучного інтелекту.

Виклад основного матеріалу. Виникнення суб'єктивних цивільних прав відбувається на підставі певних юридичних фактів, різновидами яких є дії (ті, що відбуваються з волі учасника цивільного правовідношення) та події (які відбуваються поза його волею). Дії як юридичні факти поділяють на юридичні акти (правочини та адміністративні акти), в основі яких є намір створити певні юридичні наслідки, та юридичні вчинки, які не мають на меті створення юридичних наслідків, але створюють їх. Традиційним прикладом останніх вважається створення твору, тобто об'єкта авторських прав, оскільки вважається що автор як творець, спрямовує свої наміри насамперед на появу відповідного результату інтелектуальної, творчої діяльності, а не на набуття прав та обов'язків та участь у цивільних правовідносинах. Так, І. Якубівський слушно підкреслює: «При створенні твору закон не надає правового значення спрямованості волі автора на набуття авторського права. Цей момент відрізняє факт створення твору від юридичних актів, насамперед, – від правочинів. Тому для створення твору дієздатність автора не має значення» [9, с. 139].

Питання виникнення прав інтелектуальної власності саме на твори архітектури тісно пов'язане з питанням суб'єктів відносин. Так, ключовим суб'єктом авторського права, звісно, є автор. Автор може створювати твір за власною ініціативою, на замовлення, виконуючи свої службові обов'язки. Залежно від цього відрізнятиметься й суб'єкт, якому належатимуть майнові права автора на створений твір, на відміну від особистих немайнових прав, які в правовій системі України належать винятково автору. Іншими словами – бути особисті немайнові права може тільки автор твору. При чому автор не повинен мати спеціального обсягу дієздатності, у п. 2 ч. 1 ст. 31 чинного Цивільного кодексу України [8] навіть спеціально прописано, що особи навіть із частковою цивільною дієздатністю мають право здійснювати особисті немайнові права автора.

Однак стосовно створення твору архітектури як об'єкта авторського права слід зазначити, зважаючи на складність процесу його створення та на особливості правового статусу архітектора як творця, що питання кваліфікації його як юридичного вчинку є дискусійним. О. Семенюк, наприклад, прямо зазначає, що твори архітектури є складними об'єктами, «яким притаманна новизна та які можуть бути втілені як у матеріальній

формі (нова споруда, пам'ятний комплекс) так і в нематеріальній (проект, план). Частина зазначених об'єктів, як матеріальних так і нематеріальних, можуть бути використані окремо та набути статус нових об'єктів комерціалізації, які за своєю формою та характером є складними» [6, с. 39].

Щодо ж суб'єктів прав на твори архітектури слід підкреслити, що відповідно до ст. 17 Закону України «Про архітектурну діяльність» «відповідальні виконавці окремих видів робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури, проходять професійну атестацію. Перелік таких видів робіт (послуг) і порядок професійної атестації встановлюються Кабінетом Міністрів України. ...Громадянам, які пройшли професійну атестацію, видається відповідний кваліфікаційний сертифікат». Власне, із положень абзацу тринадцятого ст. 1 цього ж закону повноваження вести особисту діяльність у сфері архітектурної діяльності і, відповідно, відповідальність за результати своєї роботи, має архітектор (інженер), що має кваліфікаційний сертифікат.

Звісно, існує перелік робіт, які можуть здійснюватися без кваліфікаційного сертифіката (ст. 19 Закону України «Про архітектурну діяльність»), але по суті їх коло значно звужене й не стосується практичного втілення відповідного творчого задуму. Мова йде насамперед про проектні роботи, які здійснюються під керівництвом особи, яка сертифікат має, розробку концепцій та пропозицій, участь у конкурсах, де сертифікат за умовами не вимагається, а також про невеликі об'єкти, для створення яких за законодавством не потрібно дозволів на виконання будівельних робіт.

Варто також зауважити, що до творів архітектури зараховують не тільки зведені будівлі чи споруди, а й схеми, креслення, моделі і т. д. (п. 57 ч. 1 ст. 1 Закону), і всі вони є об'єктами правової охорони. Водночас для того, щоб архітектурний проект було втілено, потрібен спеціальний суб'єкт, який має відповідну кваліфікацію та ліцензію на свою діяльність. Крім того, будівництво є діяльністю, що вимагає ліцензування. Тому не можна твердити, що доволі об'ємний та такий, що вимагає значних як організаційних, так і, безумовно, матеріальних вкладень, процес створення твору архітектури не має на меті створення юридичних наслідків, зокрема набуття особистих немайнових та майнових авторських прав на нього. Іншими словами, мова йде не тільки про отримання суспільного визнання як автора, а й про набуття матеріальних благ за свою працю. Тому саме у сфері творення творів архітектурі важко уявити здебільшого, що мова йде про «творчість заради творчості», тобто про юридичний вчинок, а не про юридичний акт, спрямований на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, тобто про правочин. Іншими словами, створення твору архітектури здебільшого має характер вольовий та цілеспрямований, тобто така дія є правочином – юридичним актом.

Водночас слід зауважити, що згідно з чинним законодавством України авторське право виникає в автора в момент створення твору (ст. 437 Цивільного кодексу України). У статті 9 Закону конкретизується, що для визнання факту створення необхідно надати твору об'єктивної форми, наприклад, письмової, електронної чи уречевленої [4]. Крім того, закон не пов'язує виникнення авторського права з будь-якими формальностями, зокрема державною реєстрацією чи спеціальним оформленням. Державна реєстрація прав на твір є правом, а не обов'язком суб'єкта авторського права, яка винятково засвідчує існування таких прав, а не створює їх. Так само, як і використання знака охорони авторського права (латинської літери «С», обведеної колом – ©, поряд з яким зазначаються ім'я (найменування) суб'єкта майнових прав на твір, рік першого опублікування твору), є не підставою виникнення, а способом засвідчення авторських прав на твір. Тобто в законодавстві не існує чітких однозначних критеріїв виникнення прав на твір. По суті вони висловлюються в таких ознаках об'єкта, як творчий характер та об'єктивна форма вираження.

Водночас, урахувавши нововведення чинного Закону, більш чітко пояснюється ще один критерій для визначення правового режиму певного об'єкта як твору, а саме його оригінальність. Так, згідно з п. 35 ч. 1 Закону оригінальність твору – це «ознака (критерій), що характеризує твір як результат власної інтелектуальної творчої діяльності автора та відображає творчі рішення, прийняті автором під час створення твору». Тут ми знов послідовно для нашої правової системи робимо висновок про те, що оригінальним твір може зробити тільки людина (п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону «автор – фізична особа, яка своєю творчою діяльністю створила твір»), що втілюється й далі в ст. 33 Закону, де встановлюється особливий правовий режим об'єктів, які, хоч і є новими, але не є оригінальними. Мова йде про право особливого роду (*sui generis*) на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою.

Підкреслимо, що в Законі вживається саме характеристика «згенеровані» об'єкти, а не «створені», що відділяє їх від творів як за назвою, як і за означенням. У Законі прямо вказано: «Неоригінальним об'єктом, згенерованим комп'ютерною програмою, є об'єкт, що відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта» [4]. Тобто, по-перше, такий об'єкт, є новим, оскільки відрізняється від інших схожих об'єктів, по-друге, для його виникнення було використано комп'ютерну програму, по-третє, безпосередньої участі фізичної особи у виникненні такого об'єкта не відбулося, фізична особа тут тільки увімкнула потрібну комп'ютерну програму, можливо, обрала необхідні параметри.

Тим не менше, у другому абзаці ч. 1 ст. 33 Закону відмежовано випадки, коли об'єкт за допомогою комп'ютерної програми створила фізична особа, тобто в такому разі вона використала відповідні комп'ютерні технології як інструмент для створення цього об'єкта, який допоміг уже авторові втілити його оригінальний

творчий задум. Мова йде, наприклад, про створення малюнків за допомогою, наприклад Adobe Photoshop. Однак, знову ж таки, якщо мова йде про генерування малюнку за допомогою комп'ютерної програми, у якій використано методи штучного інтелекту, що імітує творчість, то на такий малюнок не виникає авторських прав, а тільки права особливого роду (*sui generis*).

Що ж стосується творів архітектури, то, зважаючи на зазначене вище, на вимоги до особи архітектора (інженера), який повинен мати сертифікат для реалізації своїх творчих архітектурних рішень та несе відповідальність за створення та функціонування об'єкта архітектури, у якому втілено твір архітектури, а також на рекомендації Ради Європи щодо забезпечення прав людини в разі застосування штучного інтелекту, згідно з якими завжди має бути відповідальний суб'єкт [10, с. 13], ці твори можуть виникати тільки як об'єкти авторських прав. І не через те, що штучний інтелект не може згенерувати креслення, ескіз чи навіть 3D модель, скажімо, будинку, а тому що створення твору архітектури вимагає авторського нагляду, а його використання має бути винятково безпечним.

Водночас А. Вербицька доволі оптимістично з погляду розвитку ІТ технологій вважає, що в майбутньому можлива відсутність «у творах архітектури ознак творчого характеру, а отже, такі твори не зможуть отримати правову охорону як об'єкти авторського права» [1, с. 4], однак, на нашу думку, саме в архітектурній творчості серед усіх видів художньої творчості можливості штучного інтелекту генерувати повноцінні твори найменші.

Варто взяти до уваги слушний висновок Х. Тарасенко про те, що не будь-які креслення, малюнки, схеми, ескізи є творами архітектури, а тільки ті, які «відповідають вимогам, встановленим державними будівельними нормами і правилами та створені відповідним суб'єктом (під його керівництвом) – архітектором (інженером, що має кваліфікаційний сертифікат). В іншому разі – вони підлягають авторсько-правовій охороні як твори образотворчого мистецтва: «малюнки, креслення і схеми, що стосуються архітектури», а відтак – їх створення не може бути підставою для виникнення в автора додаткових прав, передбачених Законом України «Про архітектурну діяльність» [5; 7, с. 5]. Однак тут все ж слід зважати на зазначені вище норми ст. 19 Закону України «Про архітектурну діяльність», які визначають можливості створювати твори архітектури за відсутності кваліфікаційного сертифіката.

Крім того, цікавим є питання стосовно створення твору архітектури на замовлення. Так, згідно з чинним законодавством України, автором твору може бути тільки архітектор, із кваліфікаційним сертифікатом або без такого. Однак часто, здійснюючи замовлення на створення твору архітектури, замовник висловлює архітекторові низку цілком конкретних побажань аж до практично готового архітектурного рішення, зокрема використовуючи для цього комп'ютерні програми зі штучним інтелектом. Архітекторові залишається тільки оформити відповідні ескізи, креслення згідно з чинними законодавством України, державними будівельними нормами, здійснити необхідні інженерні розрахунки тощо. При цьому творчий інтелектуальний внесок архітектора як фахівця, вважаємо, виключати навіть у такому разі неможливо, оскільки саме він має право й зобов'язаний контролювати процес втілення творчого задуму в конкретний об'єкт. Х. Тарасенко навіть обґрунтовує необхідність внесення доповнень до ст. 31 Закону України «Про архітектурну діяльність» щодо можливості встановлення факту співавторства замовника та виконавця проекту на підставі рішення суду: «У разі встановлення факту співавторства, замовник набуває особистих немайнових та майнових авторських прав з врахуванням обмежень, встановлених законом. За умови, що замовником є юридична особа, розподіл прав здійснюється згідно із положеннями, передбаченими законом» [7, с. 6].

Так, згідно з чинними нормами статті 31 Закону України «Про архітектурну діяльність», а саме з ч. 2 «особисті немайнові права на об'єкт архітектури як об'єкт авторського права належать його автору (співавторам) незалежно від умов договору (контракту) між автором та замовником або юридичною чи фізичною особою, де або в якій він працює». Бачимо, що тут автор (архітектор) фактично протиставляється замовникові, можливості визнавати автора й замовника співавторами немає. Більше того, можна зробити висновок, що замовник, навіть той, який зробив значний творчий внесок у створення твору архітектури, не може мати особистих немайнових прав на цей твір. Вважаємо це недоліком чинного правового регулювання розглядуваних відносин, який необхідно усунути. Так, варто доповнити статтю 31 положенням про те, що згідно з договором між архітектором та замовником замовник може визнаватися співавтором твору архітектури, а отже й мати особисті немайнові права на цей твір, у разі істотного внеску у створення архітектурного рішення. Тобто пропонуємо не тільки судовий, а й насамперед договірний порядок встановлення співавторства на такий твір.

Висновки і перспективи. Створення об'єктів архітектури неможливе без інтелектуальної творчої діяльності архітектора, а отже й без виникнення та здійснення авторських прав на архітектурне рішення як творчого складника об'єкта архітектури. Під час створення таких об'єктів, зважаючи на розвиток комп'ютерних технологій, широко використовується відповідне програмне забезпечення та зокрема комп'ютерні програми з використанням методів штучного інтелекту. Штучний інтелект, особливо високого рівня, може значно імітувати творчу діяльність, однак генерування штучним інтелектом певного художнього об'єкта за чинним законодавством України творчістю не є. На такі об'єкти виникають права особливого роду (*sui generis*).

Твори архітектури, як складні об'єкти права інтелектуальної власності та відповідно авторського права, втілення яких здебільшого пов'язане з підвищеною відповідальністю, яка повинна покладатися на

особу, а здійснювати контроль і архітекторський нагляд повинен здійснювати архітектор як фахівець і автор. Тому участь фізичної особи у створенні твору архітектури наразі формальною бути не може.

Створення творів архітектури за замовлення у разі, якщо замовник, який не є архітектором, однак зробив істотний внесок у створення архітектурного рішення, може бути підставою виникнення співавторства архітектора та замовника. Тобто в такому разі особисті немайнові права автора твору архітектури можуть виникати і в архітектора, і в замовника твору архітектури, про що має зазначатися у відповідному договорі. Пропонуємо доповнити статтю 31 Закону України «Про архітектурну діяльність» відповідним положенням.

Насамкінець зазначимо, що у зв'язку зі створенням творів архітектури з використанням штучного інтелекту виникає ще низка перспективних для наукового дослідження питань, зокрема стосовно розпорядження майновими правами на такі твори, форми та зміст відповідних договорів, підстави та умови відповідальності за шкоду, заподіяну під час використання таких творів тощо, тому подальші наукові розвідки в цій сфері є необхідними та актуальними.

Список використаних джерел:

1. Вербицька А. О. Твір архітектури як об'єкт авторського права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 (081 – Право) / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2018. 237 с.
2. Греков Є. А. Проблеми застосування в законодавстві України поняття твору архітектури як об'єкта авторського права. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 34. С. 258–265. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2006_34_42 (дата звернення: 17.12.2023).
3. Кметик-Подубінська Х. І. Твір архітектури як об'єкт авторського права. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6/2022. С. 101–105. URL: http://lsej.org.ua/6_2022/24.pdf (дата звернення: 17.12.2023).
4. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (дата звернення: 17.12.2023).
5. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 № 687-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text> (дата звернення: 17.12.2023).
6. Семенюк О. С. Складні об'єкти права інтелектуальної власності : дис. ... канд. юрид. наук / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад», Хмельн. обл. рада, Хмельницьк. ун-т управління та права ім. Л. Юзькова. Одеса, 2021. 221 с.
7. Тарасенко Х. Ю. Охорона прав інтелектуальної власності у сфері будівництва : дис. ... канд. юрид. наук / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2022. 243 с.
8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 17.12.2023).
9. Якубівський І. Є. Проблеми набуття, здійснення та захисту майнових прав інтелектуальної власності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2019. 520 с.
10. Unboxing Artificial Intelligence: 10 steps to protect Human Rights By the Council of Europe Commissioner for Human Rights. URL: <https://rm.coe.int/unboxing-artificial-intelligence-10-steps-to-protect-human-rights-resco/1680946e64> (дата звернення: 17.12.2023).